

Konsultativni sastanak

KAKO DO BOLJEG DRUŠTVENOG I INSTITUCIONALNOG ODGOVORA NA FEMICID U SRBIJI



Podaci iz ove prezentacije mogu se
preuzimati i citirati uz navođenje
izvora

**ISTRAŽIVANJE
DRUŠTVENI I
INSTITUCIONALNI ODGOVOR
NA FEMICID U SRBIJI**

Istraživački tim:

Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić,
prof. dr Nevena Petrušić, dr Natalija Žunić, dr Vida
Vilić, Kosana Beker, Biljana Janjić,
Maja Mirkov, Sonja Kojić

Predmet i ciljevi istraživanja

- Prvo interdisciplinarno istraživanje femicida u Srbiji
- **Ciljevi:**
 - otkrivanje fenomenologije i etiologije femicida (ubistava žena od strane muškaraca)
 - sagledavanje društvenog i institucionalnog odgovora na femicid
 - procena kapaciteta relevantnih aktera za delotvorno sprečavanje i suzbijanje femicida.

Komponente istraživanja

- Analiza **aktuelne prakse sudova** u procesuiranju lišenja života žena od strane muškaraca -
- Produbljena analiza pojedinačnih slučajeva femicida u porodičnom/partnerskom odnosu (**studije slučaja**),
- **Intevjui** sa pravnosnažno osuđenim učiniocima ubistava
- **Procena kapaciteta i delovanja** institucija sistema i organizacija civilnog društva na planu sprečavanja i suzbijanja femicida.

Uzorak

- **65 pravnosnažnih sudskih presuda** (1.1.2015. - 31.12.2017.) za krivična dela:
 - ubistvo (čl. 113 KZ), svi oblici teškog ubistva (čl. 114 KZ), teške telesne povrede kvalifikovane smrću (čl. 121 st. 3) ubistvo na mah (čl. 115) i nasilje u porodici sa smrtnim ishodom (čl. 194 st. 4 KZ)
- **10 izabranih sudskih predmeta** (studije slučaja)
- **Intervju sa 5 osuđenika**
- **134** institucija, **71** profesionalaca, **11** aktivistkinja
NVO

Uzorak

- **Pravnosnažne presude 20 Viših sudova:**
- Beograd, Čačak, Jagodina, Kraljevo,
- Kruševac, Leskovac, Niš, Novi Sad,
- Pančevo, Požarevac, Smederevo, Sombor,
- Sremska Mitrovica, Subotica, Šabac, Užice,
- Valjevo, Vranje. Zaječar i Zrenjanin
- **Za studije slučaja:** Beograd, Niš, Novi Sad, Požarevac i Zrenjanin

Fenomenologija femicida

Oblici ubistava

- Najviše je:
 - teških ubistava - 50,70%
 - tzv. običnih ubistava - 40,8%

Fenomenologija femicida

- **Mesto izvršenja:**
 - grad - 52,1%
 - selo - 29,6%
- **Konkretno mesto izvršenja:**
 - zajednički stan/kuća/dvorište žrtve i učinioca - 36,6%
 - stan/kuća/dvorište žrtve - 31,0%
- **Doba dana:**
 - 24- 08 - 29,2%
 - 08-14h - 27,6%
 - 14-24h - 26,1%

Fenomenologija femicida

- **Sredstva izvršenja ubistva**
- **Fizička sila:** šaka, prsti, pesnica, noga - 30,8%
- **Različiti predmeti:** staklena flaša, jastuk, kabl za internet, šal/marama, dukserica, drvena letva, kolac, metalna šipka, kaiš, metalni čekić...
- **Hladno oružje:** nož, sekira, satara, šrafciger - 36,9%
- **Vatreno oružje:** pištolj, puška - 15,3%
- **Više sredstava izvršenja:** - 16,9%

Fenomenologija femicida

Načini izvršenja

- Različiti, često kombinovani
- Velika brutalnost, okrutnost, bezosećajnost i svirepost učinilaca prema žrtvama:
 - ugušenje i davljenje;
 - pucanje iz vatrenog oružja;
 - udaranje pesnicama, nogama, raznim predmetima i oruđem
 - ubadanje nožem, sekirom i drugim oštrim predmetima
 -

Profil žrtve

- O žrtvama ima vrlo malo informacija
- Prema oskudnim podacima iz presuda, žrtva je:
 - u starosnom dobu 57-65 i preko 65 godina
 - bila je u braku ili vanbračnoj zajednici
 - imala je jedno ili dvoje dece
 - ranije nije prijavljivala postojanje nasilja, iako je postojala dinamika nasilnih odnosa.

Profil učinioca

- 49-56 godina
- Rođen i živi u gradu
- U braku ili vanbračnoj zajednici, ima dvoje dece
- Osnovnog ili srednjeg obrazovanja
- Različitog zanimanja
- Bez stalnog zaposlenja
- Najčešće nije osuđivan, a ukoliko jeste, osude se odnose na krivična dela sa elementom nasilja
- Nije koristio prekomerno alkohol, ni psihoaktivne supstance pre ili u vreme izvršenja krivičnog dela
- Ne boluje od duševne bolesti ili privremene duševne poremećenosti

Profil učinioca

- Ima poremećaje u strukturi ličnosti
- Uračunljiv je ili smanjeno uračunljiv, ali ne bitno
- Priznaje krivično delo
- Retko se iskreno kaje, već nalazi opravdanje za učinjeno delo u ponašanju žrtve
- Nema dovoljno podataka o primarnoj porodici učinoca, njegovom ranijem životu i ponašanju pre izvršenja krivičnog dela ubistva.

Odnos učinioca i žrtve

- **Odnos učinioca i žrtve pre ubistva:**
- 73,9% ubistava izvršeno u okviru porodice/partnerskog odnosa
- Odnos uglavnom loš, svađe i rasprave, psihičko i fizičko nasilje.

Etiologija femicida

- Uzroci nastanka femicida su brojni i specifični za svaki slučaj femicida
- Nasilje je teško predvideti i kontrolisati, a ubistvo često nastaje u trenutku aktuelne porodične krize.
- Otkrivanje uzroka femicida je osnovni uslov za prevenciju femicida.

Egzogeni faktori

- Učestalo i ozbiljno fizičko nasilja pre izvršenog ubistva i postojanje psihičkog nasilja
- Prethodna osuda za krivično delo koje pripada kriminalitetu nasilja
- Napuštanje partnera, posebno ako je partner imao visok stepen kontrole žrtve ili ga žrtva ostavlja zbog drugog partnera
- Ostali egzogeni faktori: marginalizovanost žena, neprepoznavanje rizika za određenu vrstu femicida, neblagovremena intervencija institucija, nedovoljna zaštita žrtava nasilja u krivičnom postupku i posle završeng krivičnog postupka, blago kažnjavanje učinilaca i dr.

Endogeni faktori

- Struktura ličnosti kod koje dominira agresivno ponašanje
- Opravdanje sopstvenog nasilja tuđim postupcima
- Eksternalizacija krivice: nasilnik za svoje ponašanje okrivljuje žrtvu
- Suicidnost izvršioca
- Način na koji se žena odnosi prema nasilju intimnog partnera
- Visok nivo tolerancije na partnersko nasilje
- ...

Motivi

- Ljubomora prema supruzi/partnerki
- Ljutnja i gnev zbog prestanka emotivne veze ili napuštanja bračne/vanbračne zajednice od strane žrtve
- Potreba za novcem i koristoljublje
- Prikrivanje drugog krivičnog dela (obljuba, silovanje, krađa)
- Mržnja, netrpeljivost i osveta prema žrtvi u kontekstu nasilja u porodici.

Procesuiranje i kažnjavanje

Efikasnost postupka

- Postupak je relativno efikasan
- Trajanje postupka
 - Vreme od izvršenja dela do pravnosnažnosti presude – oko 3 godine
 - Vreme do donošenja prvostepene presude - 15 -17 meseci
 - Vreme odlučivanja po žalbi – oko pola godine

Kazne

	Frekvencia	Procentat
Kazna zatvora	49	71,0
Kazna zatvora i mera bezbednosti	12	17,4
Mera bezbednosti	8	11,6
Total	69	100,0

Trajanje kazne zatvora

40 godina	10,1%
35 godina	2,9%
30 godina	11,6%
20 godina	10,1%
18 godina	1,4%
16 godina	1,4%
15 godina	10,1%
14 godina	1,4%
13 godina	1,4%
11 godina	1,4%
12 godina	4,3%
10 godina	5,8%
Ispod 10 godina	9,9%
Ukupno	100,0%

U nekoliko slučajeva drugostepeni sud je smanjio visinu kazne

Olakšavajuće okolnosti

- Priznanje krivičnog dela; Sam se prijavio
- Kajanje; Korektno držanje pred sudom
- Ranija neosuđivanost
- Materijalne prilike (ostao je bez posla, nije zaposlen...)
- Ima dece/nema dece
- Mlad/stariji čovek
- Narušeno zdravlje (ima dijabetes)
- Pokušao sebi da oduzme život
- Neoženjen
- Bio je vezan za žrtvu jer nije imao drugu porodicu
- Bio u vezi sa žrtvom 34 godine, “*uz veliku emotivnu povezanost i emotivnu fiksaciju*”
- Porodica žrtve nije se pridružila krivičnom gonjenju

Otežavajuće okolnosti

- **Ranija osuđivanost**
- **Način izvršenja krivičnog dela**
 - Zadao 16 udaraca možem; "Ubio je golim rukama", pred svojim maloletnim sinom; bio je usmeren na to da žrtvi nanese naročito jake bolove, da žrtvu mrcvari uz obilno krvarenje...
- **Pobude iz kojih je krivično delo učinjeno**
 - ubio je suprugu zbog ljubomore, zbog sumnje u neverstvo, da bi je kaznio "*što mu je zvala i stalno ga nervirala*"; bio motivisan pribavljanjem novca za kockanje ...
- **Držanje posle učinjenog krivičnog dela i odnos prema žrtvi**
 - odsustvo bilo kakvog kajanja; telo bacio u jezero kako bi sprečio otkrivanje dela; pokazao brutalnost ne samo prema životu žrtve već i prema njenom lešu...

Izazovi u odmeravanju kazne - zapažanja o oceni otežavajućih i olakšavajućih okolnosti

- Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti se ponekad samo navode, bez bliže analize njihovog značaja
- Pojedinim olakšavajućim okolnostima pridaje se preveliki značaj (npr. priznanje dela, korektno držanje pred sudom)
- U nekim slučajevima
 - ranija osuđivanost nije sagledana kao otežavajuća okolnost
 - nema bitnog značaja vrsta dela za koje je učinilac ranije osuđen
 - uopšte nisu navedene ni olakšavajuće ni otežavajuće okolnosti
 - samo se konstatuje da sud nije našao otežavajuće okolnosti.

Kazne

- **Kazne su blage u mnogim slučajevima**, što je najčešće posledica kvalifikacije dela kao tzv. **običnog ubistva**, iako su postojala sva obeležja teškog ubistva
- **Posledice**: ne ostvaruju se ciljevi specijalne i generalne prevencije, društvena osuda za izvršeno krivično delo nije adekvatna

Izazovi u pravnoj kvalifikaciji

- **Neujednačenost prakse u pogledu kvalifikacije krivičnog dela ubistvo na svirep način**
- **OBJEKTIVNI ELEMENAT** - bolovi i patnje žrtve su iznadprosečni, prekomerni....
 - **Pitanje:** da li bolovi i patnje treba da budu samo objektivno prekomerni ili je potrebno i da ih sama žrtva takvim neposredno subjektivno doživi, s obzirom na njene karakteristike?
 - **Pitanje:** da li se delo može kvalifikovati kao ubistvo na svirep način kada veštačenjem nije moguće utvrditi koliko je dugo žrtva trpela bol jer je nepoznato koja je povreda dovela do smrti i/ili u kom momentu je žrtva izgubila svest?

Izazovi u pravnoj kvalifikaciji

- **Neujednačenost prakse u pogledu kvalifikacije krivičnog dela ubistvo na svirep način**
- **SUBJEKTIVNI ELEMENAT – stav teorije i prakse - svest i volja učinioca da svojim radnjama žrtvi nanese prekomerne bolove i patnju jakog intenziteta, pri čemu je neosetljiv i hladnokrvan prema njenim bolovima i strahu.**
- **Pitanja:** da li je za postojanje svireposti kao kvalifikatorne okolnosti neophodno svesno i željeno nanošenje žrtvi teških bolova i patnji? Da li elementi koji čine uračunljivost (svest i volja) treba da utiču na kvalifikaciju dela? Da li veštak sudski psihijatar može sa sigurnošću da proceni da li kod učinioca postoji osećanje zadovoljstva u mukama žrtve ?

Izazovi u pravnoj kvalifikaciji

- **Neujednačenost prakse u pogledu kvalifikacije krivičnog dela ubistvo iz niskih pobuda – osveta zbog napuštanja i ljubomora kao niske pobude**
- **Pitanje:** da li osveta zbog napuštanja i/ili stupanje u vezu sa drugom osobom predstavlja, sama po sebi, nisku pobudu?
- **Pitanje:** da li kvalifikatornu okolnost predstavlja samo tzv. patološka ljubomora (sumanuta, neuobičajna, neutemeljena u realnom životu) ili je ljubomora, sama po sebi, kvalifikatorna okolnost jer je zasnovana na emocijama učinioca koje on više vrednuje od života druge osobe?

Izazovi u pravnoj kvalifikaciji

- **Neujednačenost prakse u pogledu kvalifikacije krivičnog dela ubistva člana porodice kojeg je učinilac prethodno zlostavljao**
- **Pitanje:** Kako treba tumačiti reč “prethodno” – neposredno pre ubistva ili u bilo kom ranijem periodu?
- **Pitanje:** Kako treba tumačiti izraz “zlostavljao” ? Da li je “zlostavljanje” isto što i nasilje. Da li obuhvata i fizičko i psihičko nasilje?
- **Pitanje:** Koliko zlostavljanje treba da traje?

Intervju sa osuđennicima

- Dubinski intervju sa pet osuđenika koji su lišili života svoju partnerku sa kojom su bili u bračnom ili vanbračnom odnosu ili emotivnoj vezi i izdržavaju kaznu u KPZ Niš
- Slučajni uzorak
- Osuđenici pristali na razgovor
- Osuđeni zbog: nasilja u porodici sa smrtnim ishodom (čl. 194 st. 4 – jedan osuđenik), ubistvo (čl. 113 KZ - 3 osuđenika) i teško ubistvo (čl. 114 st. 1 tač. 5 KZ – jedan osuđenik)

Nalazi iz intervjuja sa osuđennicima

- Svi su priznali izvršenje dela, izuzev jednog
- Svi izražavaju kajanje, ali uglavnom zbog toga što su sebi “upropastili” život, a ne zbog smrti partnerke
 - „*kajem se zbog toga što sam upropastio svoje domaćinstvo*“;
 - „*kajem se, upropastio sam svoju karijeru*“;
 - „*ona je fizički izgubila život, ali šta je sa mnom, šta je sa mojim životom*“
 -

Nalazi iz intervjua sa osuđennicima

- Odgovori manifestuju patrijarhalni sistem vrednosti, prezir i mržnju prema onim ženama koje odstupaju od ideala poslušne, pokorne, verne i trpeljive žene
- Žene smatraju inferiornim bićima koja su uglavnom kriva za nasilnička ponašanja muškaraca
- Vernost žene je glorifikovana kao najznačajnija ženska dužnost i vrlina.

Nalazi iz intervjuja sa osuđennicima

- **Odnos prema ravnopravnosti polova**
 - „Ženama su data velika prava, može žena da te optuži za silovanje iako to nisi učinio“.
 - „Mesto žene je u kući.... Bez muškarca ne može u kafanu, može sa drugim ženama da popije kafu u poslastičarnici“.
 - „Muškarac treba da radi, zaradi, oblači ženu i decu, žena da bude domaćica, da odgaja decu i da bude verna“.
 - „Danas žene imaju veća prava od muškaraca. One su privilegovane u mnogo čemu“.

Nalazi iz intervjuja sa osuđennicima

- **Odnos prema ženama žrtvama nasilja u porodici**
 - „Ne mogu da shvatim da se danas za jedan šamar ide u zatvor. To nije u redu. Kako to muž da siluje svoju ženu?„
 - „Ne treba da prijavljuju svoje muževe. Treba da vode računa o svom ponašanju. Narod kaže – dok kučka ne zavrti rep. Istina je to.“
 - „ Ne treba da trpe nasilje, treba da ga prijavljuju“.
 - „Žene ne prijavljuju nasilje, ne smeju jer ako to učine, zatvoriće ga, pa posle, kada izađe iz zatvora, može da je ubije“.

Da li je femicid mogao biti sprečen?

- **U najvećem broju slučajeva mogao je biti sprečen jer mu je prethodilo dugogodišnje nasilje, a često i otvorene pretnje ubistvom!**
- **Zašto nije?**
 - Neke žrtve su verovala da će napuštanjem nasilnika nasilje prestati
 - Neke žrtve nisu ozbiljno shvatale pretnje ubistvom
 - Članovi porodice nekih žrtava nisu prijavili nasilje, niti su ohrabрили žrtvu da ga prijavi
 - U mnogim slučajevima žrtva i/ili članovi porodice tražili su pomoć institucija, prijavljivali nasilje i pretnje, ali je reagovanje institucija izostalo ili je bilo neefikasno!

PROCENA KAPACITETA INSTITUCIJA I OCD

Metodologija

Upitnik za institucije

Upitnik za profesionalce iz institucija

Dubinski intervjui sa predstavnicama OCD

Uzorak

Naziv institucije	Popunjeni upitnici
Policija	31
Centri za socijalni rad	26
Tužilaštvo	41
Zdravstvene ustanove	30
Sigurna kuća	6
Ukupno	134

Profesionalci	Popunjeni upitnici
Policija	30
Tužilaštvo	16
Zdravstvene ustanove	14
Centri za socijalni rad	11
Ukupno	71

11 dubinskih intervjuja sa predstavnicama OCD

ODGOVORI INSTITUCIJA

Obučenost i uticaj edukacije

- **Nivo znanja i obučenosti: skala 1-5**
 - **Dominantna ocena - 4**
 - Tužilaštva - 50% (6% daje ocenu 1)
 - Centri za socijalni rad – 45%
 - Zdravstvene ustanove i policija – 43%
- **Uticaj kontinuirane edukacije: “zanemarljiv“, „mali“, „znatan“ i „odlučujući“.**
 - **Dominantan stav: “znatan uticaj” – 58%**
 - CSR – “znatan uticaj” – 73%

Ključne prepreke u prevenciji

Opterećenost drugim poslovima	72%	JT
Loša zakonska rešenja	28%	Policija
Komplikovane procedure	27%	CSR
Nedostatak svesti o opasnostima ove vrste nasilja	21%	ZU
Nedovoljna obučenost za pravilnu procenu rizika	20%	CSR
Nedostatak saradnje i loša komunikacija između institucija	15%	CSR
Rodni stereotipi i predrasude	10%	JT
Nešto drugo	10%	

Saradnja

Saradnja između institucija - skala 1-5

- Saradnje institucije sa drugim institucijama
 - ocena 5 - 51%
- Saradnja drugih institucija sa institucijom
 - ocena 4 - 41%

Saradnja sa NVO – skala: “da, svakako”, “sumnjam”, “nije uopšte”

- Da, svakako – 52%
- Sumnjam – 31%
- Nije uopšte 17%

Ocene

- Uspešnost novih zakonskih rešenja ZSP
 - 65% - uglavnom se slaže
- Usaglašenost ZSN sa protokolima
 - 54% uglavnom se slaže
- Uspešnost rada grupe za koordinaciju i saradnju
 - 61% - uglavnom se slaže
- Uspešnost individualnog plana pomoći i podrške
 - 59% uglavnom se slaže

Ocene

- Učešće žena u izradi IPPP
 - 55% - retko; 23% - uvek; 20% - uopšte ne učestvuju
- Ocena kapaciteta za sprečavanje nasilja

Najviše kapaciteta

51% - policija

23% - CSR

17% - JT

6% - sud

Najdelotvornije mere prevencije

- Podrška i pomoć za izlazak iz situacije nasilja kroz konsultacije i radionice – 80%
- Policijske patrole za obilazak porodica u kojima je evidentirano nasilje – 65%
- Psihijatrijsko savetovanje za nasilnike – 62%
- Psihološko savetovanje za nasilnike – 59%
- Stalne kampanje protiv nasilja u porodici i femicida – 38%
-



ODGOVORI PROFESIONALACA/KI

Predrasude i mitovi o nasilju

- **Nasilje u porodici nije toliko rasprostranjeno koliko se o njemu priča**
 - **27 %** - slaže se ili nije sigurno
- **Nasilje u porodici je manje opasan oblik kriminaliteta**
 - **22%** – slaže se ili nije sigurno
- **Lek za nasilje u porodici je pružanje savetodavne pomoći kako bi se porodica održala na okupu**
 - **59%** - slaže se ili nije sigurno
- **Alkohol j glavni uzrok nasilja u porodici**
 - **31%** - slaže se ili nije sigurno
- **Muškarci su po svojoj prirodi nasilniji**
 - **53%** - slaže se ili nije sigurno

Ocena obučenosti profesionalaca

- **JT imaju dovoljno znanja o nasilju prema ženama**
 - **59%** - ne slaže se ili nije sigurno
- **Razumljivo je što JT odbacuje krivičnu prijavu kada žrtva ne želi da svedoči**
 - **49%** - slaže se ili nije sigurno
- **Zdravstveni radnici imaju dovoljno znanja o nasilju prema ženama**
 - **59%** - ne slaže se ili nije sigurno

Ocena obučenosti profesionalaca

- **Sudije imaju dovoljno znanja o nasilju prema ženama**
 - 59% - ne slaže se ili nije sigurno
- **Policijski službenici imaju dovoljno znanja o nasilju prema ženama**
 - 58% - ne slaže se ili nije sigurno
- **Zaposleni u CSR imaju dovoljno znanja o nasilju prema ženama**
 - 41% - ne slaže se ili nije sigurno

Ocena rada i pravnog okvira

- **Obaveze i odgovornosti institucija su dobro razgraničene**
 - **53%** - ne slaže se ili nije sigurno
- **Mnoge situacije nisu regulisane, pa profesionalci ne znaju kako da postupe**
 - **53%** - ne slaže se ili nije sigurno
- **Nije pravedno da se žene žrtve nasilja privileguju u pogledu zapošljavanja**
 - **27%** - slaže se ili nije sigurno
- **Troškove lečenja i oporavka žene žrtve treba da snosi država**
 - **16%** - ne slaže se ili nije sigurno

Stavovi

- **Mere iseljenja i zabrana približavanja mogu biti okidač za ubistvo**
 - 65% - slaže se ili nije sigurno
- **Ženske NVO ne treba da se mešaju u procedure institucija**
 - 67% - slaže se ili nije sigurno
- **Mediji izveštavanjem o ubistvima žena negativno utiču na objektivnost rada**
 - 82% - slaže se ili nije sigurno

ODGOVORI AKTIVISTKINJA ŽENSKIH NVO

Kapaciteti ženskih NVO

- 11 ženskih NVO
- Konitnuirano rade 11 - 26 godina
- Pružaju psihološku, socijalnu, psihosocijalnu i pravnu podršku
- 10 NVO pruža uslugu SOS telefona
- **Nemaju** obezbeđeno finansiranje od strane države

Saradnja sa institucijama i ocena njihovog rada

- Saradnja sa JT – loša (samo jedna NVO ima dobru saradnju sa JT)
- Saradnja sa policijom – odlična
- Saradnja sa CSR – slaba
- NVO nisu uključene u međusektorsku saradnju institucija
- Institucije preopterećene
- Rad CSR – uglavnom loš
 - u fokusu su deca; daju gotova rešenja; ne slušaju šta im žena govori, ne odgovaraju na potrebe žena...
- Rad JT – uglavnom loš (ponašaju se kao “mali bogovi”)

Ključni problemi

- Nerazumevanje fenomena rodno zasnovanog nasilja
- Nedovoljna edukacija, posebno sudija i advokata
- Stereotipna mišljenja i predrasude, posebno prema Romkinjama, ženama sa invaliditetom
- Niko ne snosi odgovornost za propuste
- Specifični problemi određivanja zaštitnih mera prema romskim ženama i ženama sa invaliditetom
- Prepreke za smeštaj romskih žena u sigurne kuće

HVALA NA PAŽNJI!